

DESPRE DIFERENȚELE DINTRE VERSIUNEA „BRITANICĂ” A PSALMILOR (CORNILESCU) ȘI PSALTIREA DE LINIE ORTODOXĂ*¹

CĂLIN POPESCU
Universitatea din Pitești
calinpopescu_cz@yahoo.com

Abstract: When the first BFBS agent came to Romania (in 1834), the Society was at a stage where its initial spirit of ecumenical openness had been diminished. It printed a series of Psalters according to a Protestant standard (based on the Masoretic Text), which resulted in a lot of differences with the previous local tradition, emerging from disagreements between the Masoretic Text and Septuagint. Besides, the „British” Romanian versions don’t follow scrupulously the Hebrew text either, but are dependent on intermediary recensions. First BFBS versions were using an ephemeral neological language and were claiming the necessity of abandoning the local archaizing version (an attitude which already implied a separation from the Orthodox tradition, based on stability). Then, on the contrary, Dumitru Cornilescu tried, in the 1920s, to create a new classic version, being supported by the polemical contemporary BFBS. His attempt of bringing up to date the biblical language ended in many errors and inaccurate renderings, as many of his commonplace words were unfit for the poetic style of the text. On the other hand, Cornilescu gathers all suggestions from various previous Protestant sources, in order to create a strictly confessional standard translation. He also seems to personalise the text, so as to reflect his own quarrels with the local Church – another reliability problem for his version, which is now ideologically outdated.

Keywords: BFBS in Romania, Cornilescu Bible, The Book of Psalms, biblical translation, MT vs. LXX.

1. Introducere

Fondată pentru a furniza Biblii în primul rând Țării Galilor, Societății Biblice Britanice și pentru Străinătate (British and Foreign Bible Society = BFBS) i s-a atașat rapid o dimensiune internațională: profitând de poziția de Imperiu global a Angliei, Societatea se oferea așadar să facă bine și altor țări, ca „o instituție care se naște într-o națiune pentru binele tuturor” (Steer 2004, 69). Realizarea bunelor

* *On the differences between the “British” (Cornilescu) version of the Psalms and the standard Orthodox Psalter.*

¹ Acknowledgements: Articolul de față a fost realizat cu sprijinul proiectului POSDRU 159/1.5/S/138963 – „PERFORM”.

intenții avea să fie limitată însă de condiția laică, de *estrangement*-ul insularilor epocii față de cultura Europei în general și a celei estice în special și, nu în ultimul rând, de dependența strictă de backgroundul ei confesional. BFBS și-a asumat un statut de graniță, definindu-se ca „o societate pentru furnizarea mijloacelor religiei, dar nu o societate religioasă” (*ibid.*, 170), ceea ce i-a permis să coopteze figuri politice importante și să fie susținută, ca organism reprezentativ al intereselor (fie și doar culturale) britanice, de ambasadele Imperiului, care îi deschideau ușile șefilor de state și îi asigurau protecție, contrabalansând influența cultelor locale. În virtutea superiorității materiale, ea a încercat impunerea, prin acest gen de mijloace, a unei tradiții biblice diferite în medii pe care le cunoștea doar sumar. Societatea a avut de la început și o orientare ecumenică, însă ecumenismul ei, dominat de metodști, quakeri și alți *protestanți*², era, de la un punct încolo, unul partizan. A fost de altfel o dezamăgire pentru inițiatori să constate că idealurile „simple” ale Societății, de „a face Biblia disponibilă într-o formă pe care toți să o poată înțelege și pe care să și-o poată permite” (Robertson 1996, XII), nu au primit încurajările așteptate din partea Bisericii Catolice și Ortodoxe (Robertson 1996, 2).

2. Scurt istoric al activității BFBS în România (cu referire la Psalmi)

România nu e amintită prea mult în istoriile BFBS. N-a fost o țară importantă pentru cuprinderea globală a activității Societății, nici nu s-a realizat aici ceva exponențial. Dimpotrivă, printre rândurile retrospectivelor contemporane se poate citi o anume delimitare față de activitatea din țara noastră, încadrabilă mai degrabă la capitolul greșeli, pentru care BFBS este scuzată voalat, la modul general, de istoricii ei contemporani³.

Primul și, probabil, cel mai însemnat lucru făcut de BFBS pentru români a fost Biblia tipărită în 1819 prin agenția numită Societatea Biblică Rusă. Era perioada de început a ONG-ului britanic, când încă se colabora entuziast cu Imperiul țarist, iar importanța acestei tipărituri a venit din faptul că s-a folosit, la sugestia mitropolitului ortodox Gavriil Bănulescu, textul⁴ publicat de greco-catolicul Samuil Micu la 1795 (Tappe 1968, 95) – o adevărată ediție ecumenică a epocii. Ulterior momentului 1825, când BFBS va denunța „experimentul ecumenist” (Batalden/Cann/Dean 2004, 4) și decide să publice doar Biblii după formatul protestant, agentul Benjamin

² Comitetul General a avut de la început compoziția: 15 membri ai Bisericii Anglicane, 15 membri ai altor denominațiuni creștine din Anglia, plus 6 membri străini (Steer 2004, 79).

³ Istoriile actuale ale Societății par să se recunoască și acțiunile mai puțin reușite: „Like every organisation in the world it has had to make do with flawed individuals to run it, work for it and support it, and some have had a better appreciation of what the Society was about than others” (Steer 2004, 447). Pasajele de acest gen sunt frecvente.

⁴ Revizuit după B 1688, în afară de *Psaltire*, unde preia integral ediția ortodoxă râmniceană a lui Damaschin Dascălul (P 1725), v. Popescu 2015, 964-965.

Barker reușește să tipărească, în 1838, la Smyrna, un Nou Testament – fără prefață, conform regulii Societății, dar copiind aceeași versiune, pusă la dispoziție de Biserica Țării Românești. Agentul nici nu ridică inițial problema unui Vechi Testament tradus din ebraică – conform proaspetelor cerințe ale Societății –, raportând la Londra că așa ceva nu va fi admis de clerul local (în 1835 se emisese chiar o decizie sinodală grecească în această privință). Totuși, odată câștigată încrederea oficialităților prin tipărirea textului propus de cler, BFBS va trece la editarea și pe cont propriu a cărților biblice, după propriile standarde. În privința Psalmilor, sunt deci de consemnat edițiile de mai jos:

În 1859, apar la București *Psalmii*, „din ultima edițiune ellenică recorectată supra ebraiciloru archetipi”, traducere (după versiunea neogreacă Vamvas) realizată de Constantin Aristia, actor și om politic de originea greacă, amic al lui Ion Heliade Rădulescu. Supratitlul, *Biblia Sacra*, e de altfel comun cu cel al traducerii publicate la Paris în 1858 de Heliade Rădulescu și folosește, în multe locuri, același limbaj burghez al epocii.

În 1863, tot la București, apare o altă traducere, realizată de un evreu creștin, Keller, agent al BFBS în Țara Românească, și Ștefanide, român cu origini grecești. Începând cu această ediție, Psaltirile „britanice” poartă de regulă titlul *Cartea Psalmilor tradusă întocmai după textul original* (subînțelegând că Textul Masoretic, întrucât este în evreiește, reprezintă varianta originală a Psalmilor). Ca stil, se continua pe linia neologismelor ininteligibile. În 1866 (tot la București), urmează o ediție tradusă de Ieronim Voruslan, evreu și profesor de seminar ortodox, revizuită de agentul William Mayer în 1867, apoi retipărită în 1867, în tomul al II-lea al Vechiului Testament încheiat în 1869, și în Biblia 1871 (de la Iași), apoi, re-revizuită, în Bibliile 1873 (Budapesta)⁵ și 1874 (Iași), în Psaltirile din 1875, 1877 și 1881 (Viena) și 1906, și 1917 (București), apoi și în Bibliile bucureștene din 1908, 1911, 1913 și 1921.

În fine, Dumitru Cornilescu publică, în 1920, *Cartea Psalmilor* sub egida Societății Evanghelice Române, versiune ce va fi inclusă întâi în Biblia publicată în 1921 de prințesa Ralu Callimachi, după care va fi propusă BFBS, adoptată în 1924, apoi retipărită în 1931 și de atunci încolo, fiind pusă în circulație pe scară largă de colportorii⁶ Societății, care raportau în epocă *succesul ei*⁷ – un cuvânt impropriu pentru o Biblie masiv subvenționată.

⁵ Cu o revizuire parțială (Geneza – Rut), realizată de Mayer, împreună cu profesorul Vasile Pallade, din Iași (DARLOW-MOULE, 1293).

⁶ Eng. *colporteurs* – așa se numeau vânzătorii ambulanz ai Societății, care distribuiau Bibliile tipărite, cu preț subvenționat.

⁷ „Colportage was not resumed in Rumania until early 1922. [...] In 1924, however, nearly 100,000 copies were circulated, compared with 5,000 in 1920. This steadily increasing circulation was greatly stimulated by the publication in 1921 of a translation of the New Testament and Psalms by a Rumanian Orthodox scholar, Cornilescu. Although this translation was not at once adopted as the Society's official Rumanian text, it was widely

Trebuie menționat încă un episod de colaborare interconfesională fructuoasă, survenit după ce în locul BFBS a început să acționeze United Bible Society (UBS), care a recuperat și vechiul angajament ecumenic. Acest organism a contribuit la tipărirea Bibliei Ortodoxe de la 1968, cu concursul Patriarhului Justinian, care a exprimat atunci și o poziție ortodoxă oficială, posterioară episodului Cornilescu, privitoare la activitatea BFBS: în ansamblu, aceasta este una de apreciere, deși patriarhul, cu diplomație, păstra reticența față de ideea retraducerii în comun, după standarde protestante⁸. Colaborarea nu putea, de altfel, să nu aibă limite, având în vedere că între viziunea Societății și cea a Bisericii Ortodoxe persistă o serie de incompatibilități.

3. Înnoire vs. stabilitate

Ideea pe care o promova atunci Societatea, de a traduce frecvent textul biblic, pentru actualizarea permanentă a limbii și accesibilizarea mesajului, era diferită de concepția ortodoxă: Andrei Șaguna a explicat că limba Bibliei unui popor „numai o dată se face”, restul fiind doar diortosiri, ca tăierile ramurilor uscate dintr-un „pom viu” (B SIBIU: *vii*). În polemica purtată cu Ion Heliade Rădulescu, mitropolitul îl oprea pe acesta din încercarea de a crea o Biblie în limbajul modern al vremii, iar concepția lui, a modificărilor minimale în textul biblic, a fost urmată de edițiile 1914 și 1957 (în ceea ce privește Psalmii), dovedindu-se și cea corectă, dat fiind că Psaltirea de linie este astăzi perfect inteligibilă, pe când limbajul lui Heliade, modern la vremea lui, a ajuns între timp desuet, arhaic și ilizibil. În schimb, seria de Biblii și Cărți ale Psalmilor protestante din secolul al XIX-lea a încercat, în virtutea unui anume spirit contestatar, să ducă la bun sfârșit experimentul lui Heliade Rădulescu, ruinându-și astfel, prin limba excesiv de neologizantă⁹, șansele de a fi receptate de

circulated by the Society's colporteurs, and proved extremely popular”, scrie Roe (1965, 267), fără să detalieze ce înseamnă „extremely popular” – probabil comparația se făcea cu unele ediții britanice anterioare, față de care limbajul era mai accesibil.

⁸ Românilor ortodocși, precum și rușilor pravoslavnică, li se reproșa reticența de a adopta linia traductologică la zi în forurile de conducere ale Societăților Biblice. „UBS sought to encourage good modern translation in Orthodox majority countries. [...] The Romanian Orthodox church was even more reserved. The Patriarch Justinian, with a smile, explained the situation in Romania: «I think you have observed that we have very many theological professors. You may also have observed that we do not have quite that many theologians»” (Robertson 1996, 200).

⁹ În P 1859, Dumnezeu „produce” fân pentru vite, iar omul scoate „nutriment” din pământ (Ps. 103:16/104:14). (Folosind sistemul dublu de numerotare, indic, drept primă variantă, versificația Bibliei sinodale post-1968, iar ca a doua variantă redau versificația ediției discutate.) În versiunea P 1863, dușmanii sunt „inamici”, iar versetele sună în genul: „Sacrificați sacrificii de dreptate, și sperați în Iehova!” (4:5/6); „Dară eu, prin mare mila ta, întru în casa ta; și mă închinu în templulu tău celu sacru, în respectu

un public mai larg. Ținând cont de dificultățile originalului grecesc al Septuagintei și mai ales de cele – recunoscute – ale Textului Masoretic (chiar mulți comentatori protestanți sunt de acord azi că textul ebraic este corupt în unele locuri), traducerea pasajelor grele se face, inevitabil, de fiecare dată altfel, producând, în loc de clarificări, confuzie și neîncredere. Pentru mediul ortodox, e greu de admis ca versetele obscure să aibă „atâtea traduceri câți traducători” (NIC, 547): Traducerea slavonă a Psaltirii este practic neschimbată din secolul al IX-lea încoace (în timp ce „recitarea în felul evreiesc a psalmilor” îi deranja pe pravoslavnicii¹⁰). Principiul stabilității Psaltirii de linie, creată odată cu începutul slujbei în limba română (1710), a justificat și reacția mediului monahal față de traducerile sinodale din prima jumătate a secolului al XX-lea – fără ca această reacție să fie provocată de scrierile mitropolitului Șaguna, din secolul precedent. Așa cum observa Mircea Chialda, revizor al ediției 1957, statutul special al Psalmilor, integrați în toate slujbele bisericești¹¹, a făcut ca alterările lor să nu poată trece neobservate de masa credincioșilor. De altfel, găsim un principiu similar și în *Regulile* Societății pentru translatori¹²: o versiune care a trecut testul folosirii practice ar trebui păstrată.

Sub imperiul acestor false urgențe filologice și al unei anumite beții a globalității, misionarii englezi realizau, uneori, traduceri hilare, care pe istoricii BFBS de azi îi amuză: în loc de „o coroană netrecătoare”, lui Dumnezeu i se atribuie „o pălărie care nu se demodează” (Steer 2004, 238) etc. Printre greșelile și excesele de acest gen ale Societății, trebuie amintită și seria edițiilor în limba română, cu o calitate departe de a justifica eforturile financiare și logistice depuse de Societate. Aici,

cătră tine” (5:7/8); „fiindu îngreunatu de aversiune, el naște falsitate” (7:14/15). Așa sună și limba B 1871: „Spre perfecționarea sântilor, spre lucrul serviciului, spre edificarea corpului lui Christos ... bărbat perfect” (Efes. 4:13).

¹⁰ V. Cooper 2003, 128, 153. De altfel, s-a trasat chiar un principiu în acest sens. A șasea comisie care a lucrat, în Rusia, la revizuirea Bibliei de la 1663 a decis menținerea oricărei expresii pentru care se putea găsi măcar o singură versiune greacă echivalentă, oricât de neînsemnată. Retraducerile se operau doar în cazul expresiilor confuze care nu se puteau identifica în nici măcar o recenzie a Septuagintei. Cum am amintit, Biserica Greacă a hotărât și ea, în același spirit, la 1835, că textul elin al Septuagintei rămâne singura sursă autorizată pentru ortodocși – ca răspuns la inițiativele protestante de transpunere în greaca modernă (îndemnând astfel la respingerea traducerilor BFBS și în celelalte limbi balcanice).

¹¹ „Această sfântă carte este împletită atât de mult cu slujbele Bisericii, încât dacă psalmii s-ar scoate din cult, ar produce un mare gol” (Chialda 1964, 649). Observația e valabilă și din alt unghi: dacă s-ar face modificări, ele ar deranja imediat – așa cum s-a constatat (vezi Braniște 1968, 572) la revizuirea făcută chiar de Părintele Chialda, în 1957. În privința stabilității Psaltirii de linie, vezi și Popescu 2015.

¹² „A revision should in most cases be limited to the correction and improvement of a version which has already stood the test of practical use” (RULES, 12 – prevederea fiind reluată și de celelalte reeditări).

Cornilescu se va afirma susținând o poziție contradictorie: propunea o versiune în „limba vorbită” a momentului, dar pe care o voia, în același timp, definitivă, scutită de reînnoirile viitoare (Coștaș 2014, 176) – era de altfel și rodul unei inițiative proprii, spre deosebire de versiunile „britanice” precedente, comandate – dar și aceasta fiind impusă cu toată forța BFBS.

4. Momentul Cornilescu

Idea în sine a Societății de a se ocupa, în țări străine, de traducerea Bibliei, direct sau prin cei desemnați de agenți, era deja un act de prozelitism, bazat pe speranța că Biblia „va convinge de greșală” (Steer 2004, 169) Bisericele tradiționale¹³. Impunerea unui format fără prefață și comentarii încerca și ea să rupă textul de cultele tradiționale, iar utilizarea Vechiului Testament ebraic corespundea concepției protestante. Din păcate, partizanatul de facto al Societății nu s-a oprit la atât, ci a făcut și pasul către o reinterpretare forțată, strict confesională, a textului, uneori cu accente polemice împotriva Bisericii Ortodoxe – cu care nu mai avea, de acum, niciun punct de contact ecumenic. În această privință, ediția Cornilescu a fost „vârful de lance”, așa cum a arătat și Pr. David (1957). Totuși, nu i se poate atribui ei în întregime această confesionalizare a textului biblic. Contribuția sa cea mai importantă a reprezentat-o colectarea tuturor sugestiilor în această direcție – din edițiile britanice anterioare, din partea agenților, a mișcării neoprotestante locale și din versiunile străine pe care le considera respectabile (uneori, sursa sugestiilor urcând, de altfel, până la Textul Masoretic), pentru a crea o versiune etalon a interpretării biblice neoprotestante a epocii. Se încălcau, desigur, nu doar principiile de neutralitate statuate inițial de Societate, ci și cele pe care le apăra însuși Cornilescu: „n-am ținut seamă de niciuna din considerațiunile pe care le-ar putea aduce vreo confesiune asupra textului”, căci „textul trebuie lăsat așa cum e”, de vreme ce „Biblia este și rămâne mai presus de orice confesiune și ei trebuie să i se supună orice confesiune care vrea să se întemeieze pe Biblie în susținerile ei” (Cornilescu 1923, 567, 570).

4.1. Exemple de diferențe între Textul Masoretic și Septuaginta, atestate de Noul Testament

Un aspect important al diferențelor generale dintre Psaltirile „britanice” și Psaltirea de linie ortodoxă îl reprezintă folosirea ca sursă a traducerii a textului ebraic (Masoretic), în locul celui grecesc (LXX). Aici, tradiția protestantă a ajuns, în 1968¹⁴, la o reconciliere și cu cea catolică, formând o unică tradiție a Europei apusene –

¹³ De altfel, și în Canton (1904) revine mereu la ideea că accesul la Biblie conduce automat o comunitate înspre protestantism. V. și nota 28.

¹⁴ Prin documentul *Guiding Principles for Interconfessional Cooperation in Translating the Bible* (Robertson 1996, 114).

opusă celei ortodoxe. O versiune ebraică fusese folosită, la sfârșitul secolului al IV-lea, și pentru traducerea în latină a Bibliei de către Ieronim, care a devenit, pe măsura răcirii relațiilor cu Estul, versiunea autorizată pentru Biserica Catolică, apoi sursă a primelor traduceri protestante.

Nu e de mirare că între traduceri după versiunea greacă a Psalmilor și cele având la bază textul ebraic deosebiri pot fi numeroase și, pe alocuri, majore. Alegerea între cele două variante nu e o opțiune filologică, ci una confesională, în funcție de raportarea în primul rând la autoritatea lui Luther (și, mai nou, a Papei) sau la cea a Părinților Bisericii, și în funcție de publicul-țintă. A folosi azi subtitluri precum „tradusă întocmai după textul original” e un abuz filologic, neexistând nicio dovadă (ba, dimpotrivă, numeroase motive de îndoială) că Textul Masoretic ar fi identic cu originalul folosit de Sinagoga precreștină.

20 de locuri din Psalmii versiunii Septuaginta sunt citate ca atare în Noul Testament, însă apar într-o formă diferită în traduceri după Textul Masoretic. Unele diferențe sunt foarte vizibile. De pildă, „Le vei *paște* pe ele cu toiag de fier” din Septuaginta (2:9 – P 1957) este citat în Apoc. 2:27 în aceeași variantă, însă apare în P 1863, P 1867, până la BN 1921, și apoi P CORN: „Tu le vei *șdrobi* cu un toiag de fier” – în ebraică, forma verbală cu sufix pronominal תרעם nedistingând între verbele רָעָה (‘a paște’) și עָרַךְ (‘a sparge’, ‘a trata urât/a vătăma, printr-o purtare brutală’). Din tradiția Psaltirilor „britanice”, doar P 1859 dădea: „Vei *păstori* pe ei în vargă de fier”, conform variantei grecești: ποιμανεῖς.

În 8:2, forma redată de Mat. 21:16 este: „Din gura copiilor și a celor ce sug ți-ai pregătit *laudă*” (B 1968), și aceasta citim și în *Psaltirea* de linie, conform Septuagintei: ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηγορίσω αἶνον). În P CORN e însă: „Din gura copiilor și a celor ce sug la țâță, Ți-ai scos o *întăritură de apărare*”. Versiunea ebraică (מִפִּי עוֹלָלִים וְיִנְקִים יִסְדְּדָהּ) folosea substantivul ‘oț (וֹז), redat, în diferite locuri din Septuaginta, cu ambele sensuri. În interpretarea *Midrașului*, era vorba de copiii care, din momentul în care erau învățați Legea, deveneau elemente de bază ale comunității (MIDRASH, vol. I, 124). În Noul Testament, însă, versiunea greacă apare citată de însuși Iisus Hristos, într-un context ce susține textul din Septuaginta.

În același Psalm, versetul 8:5 este redat în Evr. 2:7 sub forma: „L-ai micșorat pe el [pe om] cu puțin față de *înger*” (B 1968), pe când Textul Masoretic dă varianta – oarecum incompatibilă cu Întruparea – „L-ai făcut cu puțin mai prejos decât *Dumnezeu*” (P CORN, care folosește sugestia lui B SEGOND); câteva ediții britanice păstrasera, totuși, forma (neo)grecească (prezentă și în KJV): P 1859: „L-ai făcut ceva mai inferior de kit îngerii”; VT 1867: „L-ai făcut cu puțin mai mic decât pre angelii”.

O contradicție flagrantă se găsește în pasajul 39:9-11/40:6-8, redat de *Psaltirea* de linie: „*Jertfă și prinos n-ai voit, iar trup mi-ai întocmit*. Ardere de tot și jertfă pentru păcat n-ai cerut. Atunci am zis: «Iată vin! În capul cărții este scris despre mine. Ca să fac

voia Ta, Dumnezeuul meu, am voit și legea Ta înlăuntru inimii mele» (P 1957), formă citată, de altfel, în Evr. 10:5 (θεσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας σῶμα δεκατηρίσω μοι), în timp ce în P CORN găsim: „*Tu nu dorești nici jertfă, nici dar de mâncare, ci mi-ai străpuns urechile*; nu ceri nici ardere de tot, nici jertfă de ispășire. Atunci am zis: «Iată-mă că vin! În sulul cărții este scris despre mine. Vreau să fac voia Ta, Dumnezeuule! Și Legea Ta este în fundul inimii mele»”. *Midrașul* Sinagogii (MIDRASH, vol. I, 435) – preluat și de TH (384) – susține că fraza ebraică (בְּכַרְתִּי וּמִנְחָה לִי לֹא־הִפְצַתְּ אָזְנוֹיִם כְּרִיתִי) s-ar referi la ascultare (1Reg. 15:22), în sensul cerut de Samuil lui Saul¹⁵. Totuși, lui Saul i se cerea să se abțină și să aștepte (1Reg. 13:13), nu să ia inițiativa spunând tocmai: „iată vin”. Sensul evident este deci, mai degrabă, al aducerii ca jertfă a propriei persoane în locul jertfelor de animale, așa cum este citat pasajul, cu referire la Iisus, în Evr. 10:5. CHEYNE (146) arată că aceasta trebuie să fi fost varianta preferată de evreii din diaspora, care așteptau să audă că nu mai trebuie să jertfească animale, ei neavând instituția Templului la îndemână. NIC (373) pretinde că traducătorii Septuagintei n-ar fi știut ce să facă cu expresia, de aceea au luat *săpat* drept *reparat*, folosind καταρτίζω, care are, printre sensurile secundare, și ‘a repara’. Verbul grecesc apare însă în *Psalmi* doar cu sensul de ‘a întocmi, a crea, a alcătui’. Varianta de compromis, „urechi mi-ai întocmit”, ὠτία καταρτίσω μοι, propusă de ediția Rahlfs a Septuagintei (și preluată în românește de SEPT NEC) se bazează aici pe un text... latin (*Psalterium Gallicanum*), care se presupune că ar fi fost tradus după coloana a cincea a *Hexaplei* lui Origen – iar pe baza acestui text latin, Rahlfs contrazice aici codicii antici grecești, lăsându-i doar ca simple variante de subsol în *Septuaginta* sa. Or, în *Hexapla*, ὠτία era dat, cel mai probabil, nu de Septuaginta, ci de versiunile Aquila, Symmachus și Theodotius¹⁶. În fine, MOZLEY (74) avansează ipoteza că în ἠθέλησας ὠτία, varianta σῶμα ar fi apărut prin mutarea lui ζ, de la cuvântul precedent, într-un manuscris fără pauze, alături de τι, care putea semăna cu un μ, iar *săpatul* la care face referire כָּרַת a fost înțeles ca o *dăltuire*, *modelare*¹⁷ (sau chiar, la limită, s-a încercat traducerea unui pasaj obscur printr-o parafrază, în stilul *obscurum per obscurius*). Totuși, Apostolul Pavel, care interpretează

¹⁵ Și ALTER (142) susține, în nota de subsol, că ar fi vorba de „o putere de a asculta mai atent”, deși verbul כָּרַת mai apare în Textul Masoretic doar cu sensul *săpării* – de puțuri.

¹⁶ Cum sesiza CHEYNE (178-179), care are, de altfel, mari dubii că originalul ebraic vechi a arătat aici ca în Textul Masoretic. Vezi HEXAPLA, vol. II, 151. Influența exegezei NIC (373) afirmă greșit că *soma* este „perhaps a variant tradition in LXX”, în timp ce *otia* s-ar afla în „all extant LXX mss.” – el apare, într-adevăr, în Octapla, însă nu pot fi ignorate, când vine vorba de Septuaginta, tocmai versiunile majore antice: Vaticanus, Sinaiticus și Alexandrinus.

¹⁷ „They will have understood ka [כרית] rit (elsewhere = ὀρύσσειν) in the sense of cutting and shaping”.

în sensul: *suntem sfințiți prin jertfa trupului lui Iisus Hristos, nu prin jertfele legii*, cunoștea, obiectiv și filologic vorbind, bine textul legii, iar auditoriul său la fel – cum vedem, de altfel, în Evangheliile, unde și citatele date de Hristos din Septuaginta erau înțelese fără probleme de auditori; iar Hristos spune, pe de altă parte, deseori că *Psalmii* au vorbit despre El¹⁸.

E limpede, în lumina cazurilor analizate, că în Textul Masoretic avem un alt corpus al Psalmilor decât cel din Septuaginta. În unele schimbări, precum „Dumnezeu *se mânie* în fiecare zi” (în loc de: „*nu se mânie*”) sau „sărutați pe fiu” (în loc de „luați învățătură”), se simte tonul mai aspru al Textul Masoretic, în care Dumnezeu e mai sever în relația cu neamurile (și mai blând cu evreii), astfel că uneori Iahve din Psalmii ebraici e imposibil de înlocuit cu blândul, tolerantul și cosmopolitul Iisus al Noului Testament.

Totuși, multe diferențe țin doar de nuanțe și, evident, în mare parte, textul ebraic nu poate să nu păstreze și o savoare a originalului. Din păcate, însă, edițiile Britanice nu urmează întotdeauna nici Textul Masoretic în maniera științifică pe care o pretind. După cum dezvăluia un traducător ieșean în 1872, la realizarea primei Biblii „britanice” românești, „unii au folosit traducerea greacă a textului ebraic, alții pe cea franceză, pe cea germană”, așa că rezultatul a fost „o amestecătură și o traducere cât de liberă se poate, traduceri de traduceri”¹⁹. Cornilescu și edițiile Ieronim Voruslan-W. Mayer fac la fel: acceptă, împreună cu BFBS, Textul Masoretic drept superior versiunii grecești, dar de fapt nu îl urmează strict. Exemplul cel mai flagrant e cunoscutul pasaj mesianic tradus în versiunea de linie: „*străpuns-au* mâinile și picioarele mele”²⁰ (21:18/22:16), conform textului grecesc (din toate variantele): ὤρουξαν χεῖράς μου καὶ πόδας. În P CORN, găsim la fel: „Mi-au străpuns mâinile și picioarele”. „Străpuns-au” dă și BN 1921, iar în traduceri anterioare găsim variante asemănătoare: în P 1859: „au găurit mâinile mele și picioarele mele”; în P 1863: „ei îmi găurescu”; în VT 1867: „săpat-au mănecile mele și picióarele mele”. De fapt, aici Textul Masoretic respinge aluzia mesianică și avea: „*ca de leu*, mâinile și picioarele mele” (כְּאַרְיֵל יְדַי וְרַגְלַי). Dar sursele principale ale lui Cornilescu, B SECOND

¹⁸ Mat. 21:42; 22:43; 27:46; Luc. 24:44 etc. Psalmistul, ca profet mesianic, vorbește de aducerea propriei persoane ca jertfă, așa cum e citat pasajul și în Evr. 10:5. E deci mai plauzibil ca Sinagoga post-Hristos să fi scos aluzia mesianică decât ca Apostolul Pavel să fi citat greșit, iar apoi scribii să fi rescris după el Psalmul, în favoarea unui creștinism facil, cum ajung să susțină partizanii protestanți ai autenticității Textului Masoretic (v. Jobes-Silva 2000, 97).

¹⁹ Scrisoarea lui I. Pallade, din 2 noiembrie 1872, către dr. Alexander Thompson (Arhiva Bible Society, *Editorial Correspondence Inwards*, BSA D1/7). De acolo mai reiese că munca separată a opt persoane a dus și la incongruențe în modul de redare a termenilor și a expresiilor, în diferitele porțiuni de text, pe care agentul Mayer va trebui să le studieze el însuși, capitol cu capitol.

²⁰ P 1957. Anterior, de la MS 4389 la B 1914, era *săpat-au*, iar MS 45, ca și P SCH, avea *săpară*.

și B DARBY (ca și KJV, de altfel) practicau și ele aceeași inconsecvență, bazându-se mai mult pe tradiția occidentală creată de Vulgata – care traduce, după Septuaginta, *foderunt*, de la *fodio* ‘a săpa, îmboldi’, corespunzător lui ὀρύσσω ‘a săpa, a da gaură prin săpare’ (în timp ce în traducerea după evreiește are *vinxerunt*, de la *vincio* ‘a lega’ – cum redă și Aquila: ἐπέδησαν „au legat”). Singura traducere românească realizată aici într-adevăr după Textul Masoretic, P CALOMIRA, dădea și ea o soluție de compromis, cu o completare între paranteze: „Ca un leu [frânt-au] mâinile și picioarele mele”.

În evreiește, *ka'ari*, כָּאָרִי, ‘ca un leu’, și *ka'aru*, כָּאָרָו, ‘au străpuns’, sunt apropiate, iar neînțelegerea poate veni, după MOZLEY (40), din simpla confundare (frecventă, de altfel) a lui י cu ׀. TH, care oscilează între cele două variante²¹, observă totuși că noțiunea „legării” nu se potrivește în context, unde trebuie să ne gândim mai degrabă la o acțiune de câini, mai plauzibilă fiind deci „sfășierea”. SANDER (273) interpretează totuși: „cu forța unui leu (ei au legat) mâinile mele”. Pentru *bound* optează și ALTER (273), doar fiindcă, altfel, în expresia „ca un leu mâinile și picioarele mele” nu vede nici un sens. Observând că TARGUM apelează la un verb în plus pentru a deriva aici un sens – „mușcă precum leul” (NIC, 230)²² – și pentru a evita o traducere fără noimă, NIC improvizează: „They circle me like a lion, my hands and feet”, speculând înțelesul care se desprinde, în engleză, din simpla păstrare a ordinii cuvintelor. Interpretările mai noi încearcă să demonstreze, totuși, că ar fi vorba de felul leilor de a străpunge sau de a sfășia mâinile, subînțelegând deci adăugirea din TARGUM, și adaptându-se și viziunii creștine. Stilul general al corecturilor fariseice, care, cum am amintit, căuta să sublinieze forța evlaviei iudaice, ne face să anticipăm aici mesajul real din Textul Masoretic: „eu sunt ca un leu fiindcă sunt fariseu”, după cum desprinde și F. Băltăceanu, invocând comentariile rabinice: „m-au înconjurat cum înconjuri un leu” (SEPT NEC, 96). *Midrașul* interpretează într-o direcție diferită (MIDRASH, vol. I, 320; vol. II, 458), dar păstrează asocierea lui „ca un leu” cu mâinile psalmistului, iar nu cu vrăjmașii: mâinile și picioarele mele sunt „urâte ca de leu”, adică *respingătoare*, întrucât „ei le-au făcut respingătoare”, precum Esterei i s-ar fi făcut vrăji de către Amman pentru ca picioarele ei să arate urât în ochii împăratului Ahașveroș – în timp ce Dumnezeu le făcea să strălucească. La Marea Moartă s-au găsit două manuscrise ebraice precreștine care conțin pasajul (v. SCROLLS, 634, Flint, 1997: 88). Unul, de la Nahal Hever, are acolo suficient de clar כָּאָרִי, iar celălalt, de la Qumran, are כָּרִוּוּ, ceea ce, chiar dacă י final este mai greu lizibil, confirmă varianta creștină din Septuaginta,

²¹ „Niciuna nu poate fi propusă dogmatic ca fiind cea corectă” (TH, 221) – deși versiunile latină, greacă și siriacă dau la unison „străpuns”.

²² Într-adevăr, în TARGUM (59) se susține că *oamenii din jur* sunt ca leul, nu *mâinile*, idee care apare, de altfel, și anterior, la versetul 13.

Vulgata și Peshitta – căci א cade uneori înaintea de ג în conjugarea verbului, cum mai observă MOZLEY, nu însă și din rădăcina substantivului. Aceste descoperiri recente nu ar trebui totuși să ducă doar la relativizarea Textului Masoretic (ale cărui manuscrise conțin, iată, în majoritate, „ca un leu”) în acest loc, ci la reevaluarea întregului credit pe care i-l dau cei care îl consideră versiunea nealterată a Vechiului Testament.

4.2. Interpretări partizane

Teoria protestantă că omul se mântuiește prin însăși decizia de a crede în Iisus și că nu există fapte bune este introdusă în textul biblic în primul rând prin eliminarea sistematică a noțiunilor de „om drept”, „sfânt” sau „cuvios”, prin înlocuirea termenului *nădejde* și evitarea ideii de *mântuire* la viitor. David (1957, 33-34) considera înlocuirea „dreptății” cu „neprihănirea” (de pildă în Mat. 6:33, 25:46, Rom. 6:18 etc.) drept o marcă a traducerii lui Cornilescu. Într-adevăr, în Rom. 6:18, versiunile anterioare lui Cornilescu (1859, 1863, 1868, 1871, 1875, 1877, 1881 etc.) dădeau *dreptate* pentru δικαιοσύνη, nu *neprihănire*, B SEGOND dă *justice*, iar B DARBY *righteousness* – ce-i drept, în engleză, adjectivul *right* nu se atribuie persoanelor, iar *just* e restrâns la judecători, astfel că în limbajul obișnuit *righteous* este un concept destul de vag, nu un echivalent pentru uzualul *drept* din românește; totuși, *neprihănit* este echivalentul lui *stainless*, nu al lui *righteous*. Exista totuși și în P 1863 *cu inima curată* în loc de „drept la inimă” (εὐθύς τῆ καρδία/לב-ישר): 10/11:2, 35:10/36:11 etc., iar conceptul neprihănirii se regăsește și în P 1866, unde în introducerea Ps. 7 e amintită *inocența* – de asemenea, în B 1874, unde apare *nevinovăția*²³.

Uneori, textul ebraic susține înlocuirea lui „a nădăjdui” (gr. ἐλπίζω) cu „a avea încredere” (*to trust*) – בטח (bāṭah): „n-au avut încredere în ajutorul Lui” 77:26/78:22 (P CORN), față de: „nici au nădăjduit (ἔλπισαν) spre mântuirea lui” (B 1914). De multe ori, însă, este vorba doar de o modificare la nivelul traducerii românești, pentru a se ocoli termenii neconvenabili (iar în acest sens, Cornilescu mai degrabă preia sugestii de la B SEGOND și de la Biblii „britanice” anterioare, decât apelează la sursele originale): „Pentru ca aceștia să-și pună încrederea în Dumnezeu” (P CORN 77:9/78:7), deși originalul ebraic folosește כָּסֶל (kesel) ‘speranță’, ca în traducerea de linie (B

²³ Tot în legătură cu acest concept, BC 1921 transpune în Noul Testament o traducere „interpretativă” sau „creatoare” în Gal. 2:16 (în stilul celei cunoscute, operate de Luther în Rom. 3:28): „numai prin credință” în loc de „prin credință”, dar trebuie precizat că ea este preluată din NT 1863 – de asemenea, versiunile „britanice” au oscilat aici între „credința lui Iisus Hristos” (NT 1859, NT 1863, NT 1867) și „...în Iisus Hristos” (cum e tradus genitivul în NT 1875 - NT 1917 etc). BC 1921 face același lucru în Tit. 3:7, unde în loc de „ca îndreptându-ne” („prin grația lui” (NT 1863), sau „prin charul lui” (NT 1877 – NT 1917), pune, îngroșând sensul participiului aorist: „odată socotit neprihănit...”.

1914): „Ca să-și pue întru Dumnezeu *nădejdea* lor” (ἵνα θῶνται ἐπὶ τὸν θεὸν τὴν ἐλπίδα αὐτῶν).

Pe baza interpretării discutabile a elementelor de context în traducere, mântuirea este plasată doar în sfera prezentului: „*Sunt* cu inima veselă, din pricina *mântuirii* Tale” (Cornilescu 12:6/13:5) deși Textul Masoretic are לָגַ, forma de *imperfect* a lui לָג, iar versiunea de linie traduce: „*Bucura-se-va*²⁴ inima mea de *mântuirea* ta”. Imperativul *mântuiește-mă* (68/69:1) este și el transpus într-un registru mai prozaic (*scapă-mă*), pentru evitarea omonimiilor neconvenabile.

Și alte aspecte sunt reformulate în spiritul doctrinei protestante: oamenii nu pot face nimic (10/11:3), pentru că sunt doar oameni (9:20), dar și Dumnezeu este mai blând, nepretinzându-le nimic: El e gata să ierte (85:4/86:5), nu îl batjocorește pe Leviatan (103:27/104:26) și nu îi acuză pe oameni pentru vreun păcat concret, cum ar fi, de pildă, hoția la cântar (61/62:9), ca în Psaltirea de linie (B 1914).

Accentele polemice cunoscute privind preoția (prezbiteratul) nu se rezumă la Noul Testament²⁵. Nici în Psalmi nu există „după rânduiala lui Melchisedec” (cum se reda, de la Ms 4389 până la B 1968, κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδεκ) ci, în P CORN, „felul lui” (109/110:4). P 1859 pusese „după ordinea Melchisedek”, iar P 1863 schimba cu „modul lui”. În P 1866, Ieronim pune din nou „rânduiala”, dar este corectat, în P 1867, de misionarul W. Mayer²⁶, iarăși cu „modul lui”, apoi, în 1874, cu soluția: „după chipul lui Melchisedek”, rămasă până la BN 1921. Expresia din Textul Masoretic (עַל-דְּבָרַי מְלִיִּצְדֵק) e într-adevăr problematică, pentru că, deși הַרְבֵּי este explicat de dicționare (SANDER, 117; KOEHLER, 212; BDB, 184²⁷) cu sensul ‘manière’, ‘manner’, trimiterea biblică se face, de regulă, numai la acest verset. B SECOND traduce, desigur, *manière*, în timp ce edițiile englezești au în general *order*, dar NAB preferă „like Melchizedek”.

²⁴ ἀγαλλιάσεται fiind, desigur, formă de *viitor* mediu al lui ἀγαλλιάω.

²⁵ David (1957, 35) acuza înlocuirea sistematică a lui *preoți* cu *prezbiteri* (Iac. 5:14, Evr. 5:24 etc). Chiar dacă nu găseam această opțiune în NT 1859 și NT 1863, ea apăruse însă din NT 1867, unde sunt preferați *bătrânii*, în timp ce din B 1871 – B 1917 se pune *presbiteri*. De asemenea, autorul mai remarcă înlocuirea, în Evr. 7:24, a adjectivului *netrecătoare* (în legătură cu preoția) prin perifraza „care nu poate trece de la unul la altul” – deși aici contextul, precum și unul din sensurile lui ἀπαράβατος, l-ar mai acoperi formal pe Cornilescu (și pe Segond). P 1859 și P 1863 dădeau, corect, „are preoția vecinică”, în NT 1867 găseam „are preoția neschimbătoare”, iar începând cu NT 1875 versiunile britanice au (de asemenea, cu acoperire): „are preoția neîncălată”.

²⁶ De la London Jews Society din Iași (Darlow-Moule, 1292).

²⁷ Dicționarul Holladay, inclus în Bible Works 9, mai indică și ‘way’.

Semnul egal pe care Cornilescu îl puna între închinarea la icoane și idolatrie nu apare, cum credea David (1957), numai în Noul Testament²⁸, ci el este deja în P CORN, în polemicul verset Ps. 96/97:7: „Sunt rușinați toți cei ce slujesc *icoanelor* și cari se fălesc cu idoli”. Aici, el traduce **פֶּסֶל** (*pesel*), **γλυπτός**, *chip cioplit* (cum găsim în versiunea ortodoxă P 1957 – vezi Lev. 26:1 –, iar anterior, *ciopliți*, de la P 1680), prin *icoană*, dependent de B SEGOND (*image*), de alte locuri traduse astfel în edițiile anterioare ale Noului Testament „britanic”, dar și de o anumită concepție polemică, pe care între timp englezii înșiși, finanțatorii ediției sale, au abandonat-o. Icoana desemnează în limba română în mod evident picturile religioase cu care ortodocșii (de câteva decenii, și anglicanii) își ornează Bisericile și pe care le venerază, în virtutea unei vechi tradiții teologice bizantine (ca dovadă a Întrupării), ignorată însă de colportorii din epocă ai Societății²⁹. *Psaltirile* „britanice” anterioare ținuseră cont totuși de sensul din limba română: P 1859 „adoră sculpturile”; P 1863 „adorătorii sculpturilor”; VT 1867 „servesc imaginilor sculptate”; BN 1921 „servesc la chipuri cioplite”.

David (1957, 36) mai reproșa traducerea lui **צְרוּר** nu prin *iad*, ca în vechea tradiție, ci cu un echivalent al lui **לִישׁׁוּׁ**: *locuință a morților* – concept vag ce nu face decât să susțină concepția adventistă despre inexistența iadului. Aici sugestia nu vine din edițiile britanice anterioare (care traduc, toate, *iad*), ci în principal de la B SEGOND: *le séjour des morts*. Și B DARBY dă *hades* (cu minusculă), dar traducerile mai noi au creat o adevărată tradiție occidentală, în sensul evitării lui *hell* din KJV – echivalent al lui *inferno* din VULGATA – și de a căuta un echivalent al conceptului ebraic: ESV, ASV și NASB aleg *Hades* (cu majusculă), NAB: *the netherworld*, iar CEB, *the place of the dead*. Această manieră de traducere ajunge, în Psalmi, să exprime o întreagă filozofie legată de moarte, cu tente uneori anti-creștine. În versetul 15/16:10, redat în versiunea de linie (B 1914): „Că nu vei lăsa sufletul meu în *iad*, nici vei da pre cel cuvios al tău să vază stricăciune”, găsim în P CORN: „Căci nu vei lăsa sufletul meu în *locuința morților*, nu vei îngădui ca prea iubitul Tău să vadă

²⁸ David (1957, 36) credea că nu Cornilescu a pus în Ps. 96/97:7 varianta *icoane* pentru *chipuri cioplite*, ci editorii ulteriori, deși cita locuri unde la BC 1921 apare *icoană* în loc de *chip* în Noul Testament, precum în Rom. 1:23. Și aici, însă, în B 1871, care prefera termenii latini (ex. *glorie* în loc de *slavă*), apare *imagini* – e drept, în P 1859-VT 1867 se dădea tot *chip*, iar de la P 1875 înainte s-a dat *închipuire*. De asemenea, în Apoc. 13:14, acolo unde BC 1921 folosește *icoană* pentru *chip* (făcut fiarei), cuvântul apare și în NT 1863 („se facă *icona* ferei”), în timp ce B 1871- NT 1917 aveau *imagi* – numai în NT 1859 și NT 1867 s-a păstrat *chip*, ca în versiunile ortodoxe.

²⁹ Canton (1904, 415) relatează cum, în Rusia, un om ar fi înțeles, citind pentru prima oară Vechiul Testament, că icoanele, fiind de lemn, sunt totuna cu idoli de lemn descriși acolo. Iar de aici se deducea că Russian Bible Society s-ar fi desființat din cauza temerilor clerului ortodox că adevărul Scripturilor le-ar deschide oamenilor mintea.

putrezirea”³⁰. În 6:5, tendința lui Cornilescu de a duce sensul în această direcție³¹ e la fel de vizibilă. Pasajul era oricum dificil, căci formularea greacă echivocă (ὄτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου ἐν δὲ τῷ ἄδῃ τίς ἕξομολογήσεταιί σοι) permite (cum observă Francisca Băltăceanu, chiar dacă ea preferă soluția mai apropiată de textul ebraic – SEPT NEC, 52) și o interpretare (poate forțat-) creștină, speculată de Psaltirea de linie românească (deși versiunile mai vechi o ignorau): „Că nu este întru moarte cel ce Te pomenește pe Tine”. Începând cu P 1863³², se alege o formulare mai aproape de versiunea masoreților (כִּי אִין בְּמוֹת יְהוָה לֹא שָׁכַח מִי יוֹדֵהָ-לֵךְ): „Căci în moarte nu se pomenește de Tine”, interpretată de exegeții protestanți în sensul rugăciunii lui Iezechia (Is. 38:18)³³. Formularea lui Cornilescu merge însă până la scandalos: „Căci cel ce moare nu-și mai aduce aminte de Tine; și cine Te va lăuda în locuința morților?”, fidel versiunii B SEGOND: „Car celui qui meurt n’a plus ton souvenir; Qui te louera dans le séjour des morts?”³⁴. Această interpretare trebuie pusă și în legătură cu versetul 87:11/88:10: „sau se scoală morții să te laude?”, adoptat, din păcate, alături de alte câteva forme ebraice, și de ediția ortodoxă P 1957, deși traducerea tradițională ortodoxă (de la MS 45 și MS 4389 la B 1914) era: „Au *doftorii* (se) vor scula și se vor mărturisi ție?” (În fine, în aceeași direcție mai găsim în P CORN – de la B SEGOND – și: „Cei ce nu pot să-și păstreze viața”, în 21:34/22:29).

Pe lângă aceste nuanțe de realism excesiv, Psalmii versiunilor britanice se mai caracterizează și printr-o anumită hipercorectitudine, care acoperă, printr-o lectură a textului în cheia istoric-geografică, aceleași idiosincrazii confesionale: cuvântul ebraic לְיָהּ, redat în grecește prin ναός și în latinește prin *templum*, e tradus, conform tradiției occidentale, invariabil prin *templu*, încă de la P 1859, eliminându-se cuvintele *biserică* sau *locaş*, prezente în versiunea de linie (filiația tradițională ortodoxă), care ar

³⁰ Aici mai remarcăm, desigur, în loc de *cuvios* (ὅσιος) sau *pios* (πίος), *cel preainbit* – din rațiunile nefilologice amintite mai sus (sugestia venind tot de la B SEGOND: *ton bien-aimé*).

³¹ Este ciudat că aceasta este teza propovăduită de adventiști, care dau credit traducerii sale, deși el s-a opus adventiștilor, prin traduceri polemice la adresa lui Hellen White și a respectării sâmbetei.

³² P 1863 are, în loc de *iad*, la 15/16:10, „imperiu morței”, iar la 6:5, „mormântu”.

³³ Vezi CHEYNE, 19. Iar NIC (103) vede în LXX doar sensul „nimeni nu își aduce aminte de Tine”, neluând în calcul și sensul expresiei grecești exploatat, în românește, de Psaltirea de linie.

³⁴ De asemenea, P CORN mai are, în 85:12/86:13, în loc de „iadul *cel mai de jos*” (κατώτατος) (תַּהַיָּהּ), o traducere liberă: „*adânca* Locuința a morților”. La P 1959 găseam: „foarte de jos”; în P 1866, „iadul cel adânc”, schimbat, în VT 1867, cu „infernul cel mai adânc”, iar la BN 1921, este: „infernul cel mai de jos”. Și P 1863 dădea, totuși, ceva asemănător cu Cornilescu: „lumea de josu cea adâncă”.

fi indus concepția că Templul nu e doar cel din Vechiul Testament, ci și biserica familiară cititorilor.

De la Keller (P 1863) și Ieronim Voruslan (P 1866) și până la ultimele Biblii atribuite neoficial lui N. Nitzulescu (v. BN 1921), unde se renunță la idee, tetragrama יהוה este redată prin *Iehova* (cum făcea și B DARBY) acolo unde tradiția românească dintotdeauna, urmând direcțiilor greacă (κύριος) și latină (*Dominus*), folosea *Domnul*. Cornilescu, neputând utiliza sugestia din B SEGOND (*l'Éternel*), admite corectura din textul Nitzulescu și revine, la rândul lui, la *Domnu*³⁵. În schimb, el e hipercorect în redarea, în 103:19/104:18, a lui יהוה, transpus în Septuaginta ca χοιρογορύλλιος. Neacceptând „iepurele” din tradiția ortodoxă (de altfel, inexact, deși preluat de P 1863), nu e mulțumit nici cu soluția din P 1859, care dădea: „Petrele (sunt) refugiul dessipedelor”, nici cu a lui Ieronim din P 1866, „șoarecele de munte”, păstrată ulterior, ci transcrie direct, corect din punct de vedere științific, „șafan”, cu derutante rezonanțe exotice.

4.3. Clarificări nepotrivite

Socotită, în general, de Societate drept cea mai mare reușită a ei în România³⁶, versiunea Cornilescu alunecă în extrema opusă față de încercările precedente: ea elimină într-adevăr neologismele, însă în favoarea utilizării unui registru exagerat de colocvial, renunțând la tot ceea ce considera a fi calc, în numele „clarificărilor” forțate și al transpunerilor în limba populară – pe seama exactității.

Iată câteva exemple. În 21/22:27, sintagma *famiiliile neamurilor* din P CORN traduce în limba curentă destul de nepotrivit *semințiile neamurilor*, lăsând loc interpretării prozaice a lui *neamuri*, în registrul casnic (*famiiliile rudelor*). De asemenea, în 65:1/66:2, unde, în locul versiunii de linie „Cântați numele Lui; dați mărire laudei Lui” (cf. δότε δόξαν), P CORN pune: „Cântați slavă numelui său. Măriți slava Lui prin

³⁵ Deși aici recomandarea de a folosi „numele personal al lui Dumnezeu” ca Iehova apărea chiar în *Regulile pentru traducători* ale BFBS, care luau ca model pasaje din versiunile autorizate britanice, unde această soluție ar fi dat – după cum se susținea – mai multă forță textului (RULES, 7).

³⁶ Scrisorile pe această temă pot fi citite în Arhiva Bible Society (în special la *Records of the Editorial-Translations Department – Romanian*). O parte din ele se găsesc, în traducere, într-o ediție – cu tentă partizană –, publicată de Emanuel Conțac: „Cornilescu are în mod cert un dar de a folosi limba română populară”; traducerea sa a reprezentat „o revoluție spirituală în rândul poporului”, „un eveniment de o importanță uriașă pentru națiune”, astfel că Societatea Biblică Britanică „a făcut un lucru mareț dând poporului român o versiune mare”, cu o „limbă română puternică și expresivă” se scria în epocă (Conțac 2014, 93, 129, 137, 198). Totuși, chiar și agenții BFBS vedeau că limba folosită e mult prea liberă, că autorul se joacă cu termeni precum *dreptate*, iar asta după ce își dăduseră seama că mai fuseseră pacăliți, în privința traducerii tendențioase a „odihnei de sabat”, de către un adventist român (Conțac 2014, 95, 145, 197).

laudele voastre”, ceea ce sună pleonastic, și chiar lasă loc să se înțeleagă *măriți* în sensul de ‘sporiți’, departe de intenția textului original (שִׂימוּ כְבוֹד הַתְּהִלָּה). (O observație asemănătoare se poate face și despre confuzia dintre participiul *urât* și adjectivul cu aceeași formă, în 13/14:1 etc).

„Și n-am putut să văd” din 39:16/40:12 este tradus de Cornilescu, simplificator, după sugestia lui B SEGOND, „Si nu *le* mai pot suferi vederea” – cu referire la păcate –, schimbând deci sensul: nu se tulbură vederea din cauza păcătoșeniei și a suferinței pricinuite de aceasta, ci pur și simplu psalmistul nu suferă să se gândească la păcatele proprii.

Pasajul din 91/92:11 („și a privit ochiul meu către vrăjmașii mei, și pe cei vicleni, ce se ridică împotriva mea, îi va auzi urechea mea” – P 1957) este transpus de P CORN, fără reținere, într-un limbaj de-a dreptul trivial, cu un sens pe măsură. Traducerea („ochiul meu își vede împlinită dorința față de vrăjmașii mei și urechea mea aude aude împlinirea dorinței mele față de potrivnicii mei cei răi”) insinuează, dezvoltând o sugestie de la B SEGOND și B DARBY, că psalmistul *dorea efectiv* răul potrivnicilor proprii – în contradicție cu atitudinea lui David, care îl numea *inbit* chiar pe prigonitorul Saul (2Reg. 1:23).

În spiritul protestant al democratizării traducerii biblice, formele verbale ebraice, lipsite de sistemul timpurilor din limbile europene, sunt interpretate într-o manieră liberă, uneori discutabilă. Ca regulă, se preferă banalizarea prin prezentul general, atunci când o redare mai riguroasă ar păstra viitorul pentru imperfect și trecutul pentru perfect. De pildă, „Arderile de tot nu le vei binevoi” este redat, în 50:17/51:16, prin generalul: „Dar ție *nu-ți plac* arderile de tot” (deși verbul רָצָה era aici la imperfect: תִּרְצָה), contrazicând chiar sfârșitul Psalmului, unde Dumnezeu *binevoiește*, totuși, jertfele de viței (50:20/51:19).

Petre David remarca la Cornilescu întrebuintarea, în Noul Testament, a unor termeni inadecvați într-un text religios destinat marelui public (David 1957, 38): *Nebunia lui Dumnezeu*, după B SEGOND: *la folie de Dieu*, transpunând hipercorect grecescul τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ, redat, în 1Cor. 1:25, de versiunea sinodală curentă (post-1951), prin „ceea ce pare...” sau de B 1914: „Ce este nebun al lui Dumnezeu” (formulare perfect compatibilă cu originalul). Hiperexactitatea lui Cornilescu face casă bună cu o anume dorință de a epata, de vreme ce nu oferă un înțeles suplimentar textului, în schimb produce o impresie neplăcută, a unei interpretări lipsite de reverență – și, la fel, cu cele ce urmează, în 1Cor. 1:27-28 (*slăbiciunea, cele josnice* etc³⁷). Trebuie remarcat că, dintre edițiile anterioare „britanice” de până la

³⁷ În aceeași categorie poate fi inclusă tratarea versetului Mat. 1:24, unde folosește pentru γυνή „nevastă-sa”, apelând la un registru excesiv de familiar, pe lângă tenta de negare a pururea-fecioriei Mariei. În edițiile NT 1859 – NT 1867 era „muierea sa”, iar în B 1871 – NT 1917, „femeea sa”. Așa cum arată nota din Bible Works (preluată din dicționarul intern Gingrich), termenul grecesc „nu e în niciun caz lipsit de respect, dar nu există un

Cornilescu, niciuna totuși nu a recurs la acest limbaj, preluat apoi servil de versiunile neoprotestante ulterioare (vezi GBV ori NTR). În *Psalmi*, astfel de alegeri neinspirate de cuvinte compromis inevitabil și calitatea traducerii sub aspect poetic. În loc de „Că m-au înconjurat câini mulți” (21:17/22:16), Cornilescu preferă „Că niște câini mă înconjoară”: nediscutând aici de valențele poetice ale lui „niște”, nu se înțelege de ce mai e nevoie de o rugăciune dacă pericolul e minimalizat astfel, prin conotațiile peiorative ale articolului nehotărât. Același lucru, în cazul „Căci niște oameni mă hărțuiesc” (în 55/56:1), în loc de vechiul „m-a călcat omul”³⁸; aici, se poate bănui și substratul polemic: ortodoxii, cu care traducătorul avea controverse, sunt doar „niște oameni”, fără harul pe care pretind că l-ar avea Biserica lor. „Multe sunt minunile și planurile Tale pentru mine” (39:7/40:5) sună excesiv de familiar, dacă nu și nejustificat neologic – deși poate fi o impresie subiectivă. Tot astfel, nu par a se potrivi unui registru poetic atât de înălțător, traduceri prozaice precum: „când se vor face mări” (77:8/78:6, în loc de „când se vor ridica”); „cu instrumentul cu zece coarde și cu alăuta” (91/92:3, evitând „în psaltire³⁹ cu zece strune”); „omul prost⁴⁰ nu cunoaște” (91/92:6); „el bea din pârâu în timpul mersului” (109/110:7, în loc de „pe cale”); „Cine este ca Domnul, Dumnezeul nostru, care locuiește atât de sus? El își pleacă privirile să vadă ce se face în ceruri și pe pământ” (112/113:5-6); „marea a văzut lucrul acesta și a fugit, Iordanul s’a întors înapoi” (113/114:3); „Dumnezeul nostru este în cer, El face tot ce vrea” (113:11/115:3); „tot ce are suflare” (150:6, în loc de „toată suflarea”) etc.

Astfel de formulări sunt folosite în virtutea principiului necesității înnoirii limbajului, care, în vechea Psaltire de linie, ar fi rămas în urma limbii curente. Însă chiar și acestei întreprinderi îi lipsește consecvența, căci recunoaștem în versiunea lui Cornilescu multe expresii, formulări, soluții la probleme delicate de traducere a textului poetic al Psalmilor, care, fiind impuse deja culturii române prin versiunea de linie, sunt preluate ca atare de acolo: „vierme, nu om, ocară oamenilor” (21/22:6); „să fie rușinați și înfrunțați” (39:19/40:14); „nu mă lepăda de la fața Ta” (50:12/51:11); „a plouat peste ei mană de mâncare” (77:28/78:24); „Dumnezeule (...), neamurile în moștenirea Ta” (78/79:1); „varsă-ți mânia peste neamurile care nu te cunosc” (78/79:6); „umblă în întuneric” (81/82:5); „stăpânește în mijlocul

termen englezesc general acceptat pentru el, de aceea cel mai bine e să se omită acest cuvânt”. Versiunile ortodoxe mai noi folosesc, în spirit pedagogic-catehetic, „logodnica”, având în vedere că e vorba de un caz izolat, nu de o înlocuire sistematică.

³⁸ Așa cum găseam de la P SCH la B 1914, cu mică variație, între perfectul simplu și cel compus, operată de MS 45 – iar P 1957 va schimba în: „m-a necăjit omul”.

³⁹ Bănuim o idiosincrazie față de un cuvânt uzual în cultul ortodox. Altfel, un cititor care nu știe ce era psaltirea, ar trebui să știe ce e șafanul?

⁴⁰ În loc de: *bărbatul cel neprinceput* din Psaltirea de linie (P 1710- B 1914); MS 45, MLD: *om fără minte*.

vrăjmașilor tăi” (109/110:2); „fie numele Domnului binecuvântat de acum și până în veac” (112/113:2) etc.

4.4. Personalizare în exces

Traductologii biblici protestanți și simplii teoreticieni occidentali ai traducerii poeziei stabilesc la unison⁴¹ că un bun traducător trebuie să aproprieze spiritul autorului, pentru a fi capabil să-i redea mesajul bazându-se și pe experiența proprie. Prin titlurile Psalmilor, tradiția ne-a indicat că morala lor trebuie citită în cheia biografiei lui David. Lectura Psalmilor în versiunea lui Cornilescu trimite însă mai mult cu gândul la biografia autorului traducerii. În acest caz se întâmplă, deci, invers: așa cum folosește ca instrument Biblia pentru a susține tezele doctrinei (împotriva propriilor principii declarate), își asumă și Psalmii din perspectiva controverselor proprii cu ortodoxia, afișând postura dreptului fugar, pe care o clama, cum știm, în repetate rânduri⁴².

Niciuna din edițiile britanice anterioare, nici B SECOND și nici B DARBY, nu i-a dat lui Cornilescu sugestia să traducă în loc de „Fericit bărbatul care n-a umbat în sfatul necredincioșilor” (1:1), „Ferice de omul care nu se duce *la* sfatul celor răi”⁴³. Sigur, se poate invoca intenția lui de transpunere într-o limbă cât mai banală, chiar cu prețul pierderii sensului, cum face în atâtea locuri, sau ne-am putea aminti versiuni foarte vechi (P SCH, P HURM⁴⁴), dar în cazul său nu putem face abstracție că a înființat, cu sprijinul BFBS, o confesiune nouă în România, Biserica Evanghelică, iar psalmul se potrivește ca suport pentru această separare. *Sfatul* (βουλή, פֶּצַח), venit în română din slavonescul **свѣтъ**, admite, într-adevăr, un triplu sens (‘consiliere’, ‘proiect’ sau ‘adunare’) – ceea ce i-a îndus și pe alții în eroare⁴⁵, dar prepoziția greacă ἐν și cea ebraică בָּ nu indică *direcția* vreunei mișcări (sens pe care l-ar fi permis slavonescul **на**), ci doar *influența*, așa cum găsim în majoritatea

⁴¹ Vezi, de pildă, Barnstone 1993, 266, Tytler 1813, 74, 114, 208 și Nida 1964, 151-152, 154.

⁴² Cornilescu se plângea agenților BFBS că va veni ziua când Biserica îl va da afară din cauza „convertirii” sale (Coștaș 2014, 92-93: „The result ist that he feels the day must come when the church will turn him out”), acuzând o persecuție acolo unde era vorba, de fapt, de o separare conștientă, teologică și practică, de Biserica Ortodoxă, cu sprijinul BFBS.

⁴³ LXX: Μακάριος ἄνθρωπος, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλήν ἀσεβῶν. TM: אִשְׁרָא לֹא הָלַךְ בְּעֵצַח רְשָׁעִים. VULGATA are aici: „Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum”.

⁴⁴ Tar B SL dădea: Бл̆ажень мужь, иже не иде на совѣтъ нечестивыхъ.

⁴⁵ Varianta 1 – Nicodim Munteanu (B 1936, B 1944): „care nu se ia după sfatul necredincioșilor”. Varianta 2 – Dosoftei (P 1680): „n-au mers în sfatul necuraților”; P 1673 „Ferice de omul ce n-a mearge în sfatul celor fărădeleage”; B 1688: „N-au mersu în sfatul necuraților”; Psaltirea de linie (P 1710 – P 1957): „în sfatul necredincioșilor”; P CORBEA: „ce nu i-au fost svatulu cu necredincioșii”. Varianta 3 – P SCH (dependentă de slavonă): „nu mearge *la* sfatul necuraților”; P HURM: „nu mearse la svatulu necuraților”.

traducerilor moderne și în alte locuri din Psalmi, unde se poate vedea că este vorba de *convingere* sau *gând* (*sfatul* săracului, așa cum vedem în 13/14:6, este nădejdea lui în Domnul), deci nicidecum nu se referă la prezența fizică în vreo adunare eclezială.

Și în alte opțiuni de traducere se poate bănuși aceeași obsesie. „Niște îngâmfați s-au sculat împotriva mea” sună la fel, spre deosebire de „Călcătorii de lege s-au sculat asupra mea”, din versiunea de linie (încă de la MS 4389 și apoi P 1710 – 85:13/86:14). De asemenea, „batjocoritorii” ar putea fi înțeleși ca fiind nu blasfematorii lui Dumnezeu, ci criticii noii denominațiuni – chiar și aceste trimiteri arată de altfel că „persecuția” la care ar fi fost supus traducătorul a fost cel mult una doar resimțită de el. În loc de „adunarea celor tari”, avem în același verset, în P CORN, „o ceată de oameni asupritori”. De aceea, traducătorul îi poate disprețui: în loc de „ca unul din căpetenii cădeți”⁴⁶, găsim la el: „veți cădea ca un domnitor oarecare” (81/82:7).

Cum am mai văzut mai sus, Cornilescu își ia libertatea de a folosi traducerea ca instrument polemic. Din punctul de vedere al eticii traducerii, era oare el, în acest caz, o persoană potrivită pentru a reda fidel textul biblic unei comunități? Agenților Societății Britanice, dacă nu ar fi fost încântați că pot face prozelitism prin el, ar fi putut să le dea de bănușit că, în calitate de oponent al ierarhiei ortodoxe, nu îi corecta niciodată atunci când continuau să îi adreseze, în scrisori, apelativul „reverend”. „Cornilescu was *not* to be trusted”, avea să remarce, abia târziu, unul dintre reprezentanții UBS⁴⁷.

Versiunea sa i-a entuziasmat pe moment pe agenții Societății, pe fondul cunoașterii superficiale a limbii române – deși dacă nu ar fi avut o viziune atât de schematică a textului, ar fi trebuit să îi pună pe gânduri faptul că ei înșiși, ca străini, au putut corecta modul în care se reda cuvântul *dreptate* (Conțac 2014, 177, 214 etc.), inițial tradus printr-o lungă perifrază, o adevărată definiție; dar probabil conta atunci

⁴⁶ P 1957. Iar anterior, de la B 1688, „ca unul din boieri cădeți.”

⁴⁷ „Monsieur Béguin informed Dr Cockburn this morning in conversation that Mr Cornilescu was not to be trusted. (The conversation was about getting Roumanian Bibles into Roumania) 5.9.56” (Misc. Memos. Re. Scriptures for Rumania 1947-68, Dosar D8 – 22-3, din Arhiva Bible Society, Cambridge). Sublinierea îi aparține autorului notiței. Era vorba de găsirea unei modalități de a trimite, printr-o persoană, Biblii în România, ceea ce ar fi presupus, probabil, și contacte cu reprezentanți ai BOR. Nu cunoaștem detaliile discuției dintre secretarul general al UBS, Olivier Béguin, și activistul World Council of Churches, J.H. Cockburn, dar termenul folosit arată că la acea dată nu mai făcea aceeași impresie, nici în mediile protestante, „convertirea” autentică a lui Cornilescu – altfel, n-ai putea spune despre cineva care L-a întâlnit cu adevărat pe Dumnezeu că nu ar fi de *încredere*. Mențiunea nu arăta că nu trebuie deranjat sau că nu trebuie expus, ci că *nu trebuie avut încredere în el*. Dar atunci, cum rămâne cu credibilitatea lui ca traducător al Bibliei?

mai mult colaborarea în direcția anumitor năzuințe de colonialism cultural⁴⁸: Cornilescu avea ca reper edițiile occidentale (B SEGOND și B DARBY), oferind drept explicație: „sunt mai exacte *științificește*” (Cornilescu 1923, 569), deși ele, cum exemplificam mai sus, erau la rândul lor mai dependente de tradițiile proprii decât de rigoarea științifică⁴⁹.

5. Concluzii

P CORN renunță la neologismele unor ediții anterioare, dar cade în extrema unui limbaj colocvial și inexact. Ea preia toate sugestiile de „ajustare” a textului în direcția confesionalizării protestante, introducând și altele noi, dintr-o perspectivă radicală. Cornilescu e dependent mai mult de versiunea B SEGOND decât de vreun text original – faptul că traducerea e făcută practic din franceză explică și cum de a câștigat prim-planul în fața altor proiecte de traduceri, poate mai bune, pe care BFBS nu le mai putea aștepta. Creditat, din neștiința limbii române și din interes prozelitist, de agenții BFBS, i-a dezamăgit ulterior chiar pe aceștia. Pentru cine știe să delimiteze mesajul teologic al pasajelor partizane, valoarea traducerii Cornilescu ar sta totuși în faptul că dă mărturie, fie și indirect, de Textul Masoretic, sau ca alternativă pentru pasajele mai nereușite sau ideologizate (*biserică* pentru *Templu* etc.) din traducerea de linie ortodoxă. Dar, chiar dacă va fi răspuns unor nevoi de moment, fiind o supapă la îndemâna neoproteștanților din România, din păcate aceasta nu îi crește valoarea textului în sine, cum unii poate ar dori să creadă. Nivelul ei literar, nu putea fi mai presus de pregătirea autorului, de priceperea și renumele lui anterior în lumea literelor – după cum prevenea de altfel și un principiu (încălcăt) din Regulile BFBS de selecție a traducătorilor (RULES, 11). Pentru gradul ei relativ scăzut de fidelitate față de surse, și întrucât azi este depășită ideologic, credem că nu se mai justifică transformarea ei într-un reper permanent, de vreme ce realitățile interconfesionale sunt în prezent schimbate, ca și posibilitățile și perspectiva științifică privind transparența surselor și metodelor de traducere.

⁴⁸ Legătura dintre agenți și colonialismul britanic e recunoscută astăzi, chiar dacă se evidențiază și un efort al Societății pentru combaterea acestei tendințe și păstrarea identității culturale locale (Batalden/Cann/Dean 2004, 12).

⁴⁹ Pells (1911, 8) observa că traducerile oficiale englezești, ca și toate celelalte occidentale, de la Luther încoace, interpretau de fapt sursa ebraică folosind în cel mai bun caz Vulgata și Septuaginta ca pe „un fel de piatra Rosetta”. Lucru cu atât mai valabil pentru B DARBY.

Bibliografie

A. Izvoare

- ASV = *The Holy Bible, American Standard Version 1901*, Ellis Enterprises, ediție Bible Works 9.
- B 1688 = *Biblia adevă Dumnezeiasca Scriptură* 1688, ediția jubiliară, București, IBMBOR, 1998.
- B 1795 = *Biblia de la Blaj, 1795* (ed. Ioan Chindriș), ediție jubiliară, Cluj/ Roma, Napoca Star/ Tipografia Vaticana, 2000.
- B 1819 = *Biblia*, Sankt Petersburg, Societatea Biblică Rusă, 1819.
- B 1871 = *Santa Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, Societatea Biblică pentru Britania și Străinătate, Jassy, Goldner, 1871.
- B 1873 = *Sânta Scriptură a Vechiului și Noului Testamentu*, Societatea Biblică pentru Britania și Străinătate, Pesta, Hornyánsky, 1873.
- B 1874 = *Sânta Scriptură a Vechiului și a Noului Testamentu*, Societatea Biblică pentru Britania și Străinătate, Iași, 1874.
- B 1914 = *Biblia*, Ediția Sfântului Sinod, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1914.
- B 1936 = *Sfânta Scriptură*, București, Institutul Biblic, 1936.
- B 1944, B 1968, B 2014 = *Biblia*, București, IBMBOR, 1944, 1968 și, respectiv, 2014.
- BC 1921 = *Biblia*, trad. Cornilescu, Societatea Evanghelică Română, 1921.
- BN 1921 = *Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, Societatea Biblică pentru Britania și Străinătate, București, 1921.
- B DARBY = *The English Darby Bible 1884/1890*, Online Bible Foundation and Woodside Fellowship of Ontario; ediție Bible Works 9.
- B SEGOND = *The French Louis Segond Version 1910*, Online Bible Foundation and Woodside Fellowship of Ontario, ediție Bible Works 9.
- B SIBIU = *Biblia*, Sibiu, Tipografia Episcopiei Ardealului, 1856-1858.
- B SL = *Біблія, Въ Сѣнодальной Тѣпографіи, Москва* 1894 (reproducere a versiunii elisabetane din 1751).
- Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 1997.
- CEB = *Common English Bible*, 2011, Nashville, ediție Bible Works 9.
- Codex Alexandrinus – photographic facsimile*, Londra, British Museum, 1957.
- Codex Sinaiticus (typographical facsimile)*, Leslie McFall, Cambridge, 2006.
- Codex Vaticanus B*, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 1999.
- ESV = *The Holy Bible, English Standard Version*, 2008, Crossway Bibles, ediție Bible Works 9.
- GBV = *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Gute Botschaft Verlag, Dillenburg, 1989-1990.
- HEXAPLA: *Origenis Hexaplorum*, Frederick Field (ed.), Oxford, Clarendonianus, 1875.
- KJV = *1769 Blayney Edition of the 1611 King James Version of the English Bible*, Online Bible Foundation and Woodside Fellowship of Ontario, ediție Bible Works 9.
- MLD = *Biblia de la București (1688)*, în seria *Monumenta linguae Dacoromanorum*. Pars XI. *Liber Psalmorum*, Iași, 2001 (autorii volumului: Al. Andriescu, Eugenia Dima, Gustavo Adolfo Loria Rivel, Elsa Lüder, Paul Miron).
- MS 45 = *Mx. 45*, B.A.R. Filiala Cluj, fondul Blaj, manuscrisul românesc nr. 45; consultat în MLD.

- Ms 4389 = *Ms. 4389*, Biblioteca Academiei Române, manuscrisul românesc nr. 4389; consultat în MLD.
- NAB = *New American Bible*, revised edition, 1970-2010, Confraternity of Christian Doctrine, Washington, ediție Bible Works 9.
- NASB = *The New American Standard Bible*, 1960-1995, The Lockman Foundation, ediție Bible Works 9.
- NT 1859, 1863, 1867, 1875, 1877, 1881, 1917 = *Noul Testament* (cu Psalmii), publicat de BFBS, 1859 (București, Iosef Romanow), 1863 (București, Rassidescu), 1867 (București, Weiss), 1875 (Viena, Reichard), 1877 (București-Viena, Holzhausen), 1881 (București-Viena, Holzhausen), 1917 (București-Budapest, Pallas).
- NTR = *Biblia, Noua Traducere în Limba Română*, Biblica Europe, Belfast, 2007-2014.
- P 1673 = Dosoftei, *Psaltirea în versuri, 1673*, ediție critică de N. A. Ursu, București, Minerva, 1974.
- P 1680 = *Psaltirea de'nțăles*, Iași, 1680 (B.A.R., CRV 70); consultată în formatul electronic publicat online de Biblioteca Metropolitană București.
- P 1710 = *Psaltirea Târgoviște*, 1710 (B.A.R., CRV 161 B).
- P 1725 = *Psaltirea Râmnic*, 1725 (B.A.R., CRV 186); consultată în formatul electronic publicat online de Biblioteca Metropolitană București.
- P 1859 = *Biblia Sacra Psalmi*, trad. C. Aristia, București, Societatea Ierografică Bretanică și Streină, 1859.
- P 1863 = *Psalmii*, București, Societatea Ierografică Britanică și Străină, Tipografia Stephan Rassidescu, 1863.
- P 1866 = *Cartea Psalmilor*, București, Societatea Biblică Britană și Esternă, Weiss, 1866.
- P 1867 = *Cartea Psalmilor*, Iași, Societatea Biblică Britană și Străină, Goldner, 1867.
- P 1875 = *Cartea Psalmilor*, Viena, Societatea Biblică Britană și Străină, Reichard, 1875.
- P 1905 = *Cartea Psalmilor*, București, Societatea Biblică pentru Britania și Străinătate, Carol Göbl, 1905.
- P 1957 = *Psaltirea*, București, IBMBOR, 1957.
- P CALOMIRA = *Psaltirea lui David*, trad. Calomira de Cimara, Iași, Lumina Moldovei, 1923.
- P CORBEA = T. Corbea, *Psaltirea în versuri*, ediție Alin-Mihai Gherman, București, Editura Academiei Române, 2010.
- P CORN = *Cartea Psalmilor*, trad. D. Cornilescu, București, Societatea Evanghelică Română, 1920 (preluată cvasi-integral în BC 1921 și edițiile următoare – 1924, 1931 etc).
- P HURM = *Psaltirea Hurmuzaki*, ed. Ion Gheție și Mirela Teodorescu, București, Editura Academiei, 2005.
- P SCH = *Psaltirea Scheiană comparată cu celelate Psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, ed. I.-A. Candrea, București, Socec, 1916.
- Programele *Bible Works 9* și *STEP Bible 2.0*.
- SCROLLS = *The Biblical Qumran Scrolls*, ed. Eugene Ulrich, Leiden-Boston, Brill, 2010.
- SEPT NEC = *Septuaginta* (ed. C. Bădiliță, F. Băltăceanu, M. Broșteanu), vol. IV/I, traducere și note de Francisca Băltăceanu și Monica Broșteanu, București, Iași, Colegiul Noua Europă - Polirom, 2006.
- Septuaginta* (ed. A. Rahlfs), German Bible Society, 1935.
- VT 1867 = *Sânta Scriptură a Vechiului Testament*, Tomul al Doilea, Iași, Societatea Biblică Britană și Străină, Goldner, 1867.

VULGATA = *Biblia Sacra Vulgata*, German Bible Society, 2007.

B. Dicționare și comentarii

ALTER = Robert Alter, *The Book of Psalms. A Translation with Commentary*, New York, London, W.W. Norton & Company, 2007.

Arhiva British and Foreign Bible Society – Cambridge (*Records of the Editorial-Translations Department – Romanian, Minutes, Correspondence with Depots, Editorial Correspondence Inwards, Misc. Memos. Re. Scriptures for Rumania*)

BDB = F. Brown/ S. R. Driver/ C. Briggs, *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*, Boston-New York, Houghton Mifflin, 1907.

CHEYNE = T. K. Cheyne, *The Book of Psalms, Translated from a Revised Text with Notes and Introduction*, London, Kegan Paul, 1904.

DARLOW-MOULE = T. H. Darlow/ H. F. Moule, *Historical Catalogue of Printed Bibles*, vol. II, part IV, London, British and Foreign Bible Society, 1911.

KOEHLER = L. Koehler/W. Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, New York – Köln – Leiden, Brill, 1994.

MIDRASH = *The Midrash on Psalms*, trad. William Braude, New Haven, Yale University Press, 1959.

MIKLOSICH = Fr. Miklosich, *Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum*, Viena, 1862-1865.

MOZLEY = F. W. Mozley, *The Psalter of the Church. The Septuagint Psalms Compared with the Hebrew*, Cambridge University Press, 1905.

NIC = Nancy DeClaisse-Walford/ Rolf. A. Jacobson/ Beth Laneel Tanner, *The New International Commentary on the Old Testament. The Book of Psalms*, Grad Rapids/ Cambridge, Eerdmans, 2014.

RULES = *Rules for the Guidance of Translators, Revisers & Editors Working in Connection with the British and Foreign Bible Society*, London, BFBS, 1906 – și celelalte ediții ale epocii: 1900, 1917, 1925, 1932.

SANDER = N. Sander/I. Trenel, *Dictionnaire Hebreu-Français*, Paris, B.A.I., 1859

TARGUM = *The Targum of Psalms*, traducere și note David Stec, Collegetville, Minnesota, Liturgical Press, 2004.

TH = Robert Bratcher/ William Reyerburn, *A Translator's Handbook on The Book of Psalms*, New York, United Bible Societies, 1991.

C. Literatură secundară

Barnstone, Willis, *The Poetics of Translation. History, Theory, Practice*, New Haven/London, Yale University Press, 1993.

Batalden, Stephen/ Cann, Kathleen/ Dean, John (ed.), *Sowing the word. The Cultural Impact of the British and Foreign Bible Society 1804-2004*, Sheffield, Sheffield Phoenix Press, 2004.

Braniște, Ene, *Cartea de cult tipărită între 1948 și 1958, în Douăzeci de ani din viața Bisericii Ortodoxe Române. La a XX-a aniversare a Prea Fericitului Patriarh Justinian*, București, IBMO, 1968, 562-576.

Canton, William, *A History of the British and Foreign Bible Society* (vol. I), London, Murray, 1904.

- Chialda, Mircea, *Despre Psaltire*, „Glasul Bisericii”, XXIII/7-8, 1964, 645-649.
- Conțaș, Emanuel, *Cornilescu. Din culisele publicării celei mai citite traduceri a Sfintei Scripturi*, Cluj-Napoca, Logos – Risoprint, 2014.
- Cooper, Henry, *Slavic Scriptures. The Formation of the Church Slavonic Version of the Holy Bible*, Madison, Fairleigh Dickinson University Press, 2003.
- Cornilescu, D., *Câteva lămuriri în chestiuni de traducere a Bibliei*, „Biserica Ortodoxă Română”, 41/8, 1923, 567-570.
- David, P. I., „Biblia” britanică (a lui D. Cornilescu), o traducere favorabilă prozelitismului sectant, „Glasul Bisericii”, XLVI/9, 1957, 23-40.
- Flint, Peter, *The Dead Sea Psalms Scrolls and the Book of Psalms*, Leiden/New York/Köln, Brill, 1997.
- Jobs, Karen/ Silva, Moisés, *Invitation to the Septuagint*, Grand Rapids, Michigan, Baker Academic, 2000.
- Nida, Eugene A., *Towards a Science of Translating. With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*, Leiden, E.J. Brill, 1964.
- Pells, S. F., *Lectures on the texts of the Bible and our English translations*, London, Simpkin, 1911.
- Pentiuc, Eugen, *The Old Testament in Eastern Orthodox Tradition*, New York, Oxford University Press, 2014.
- Popescu, Călin, *Istoricul celui mai stabil text literar românesc. Studiu comparativ asupra edițiilor Psaltirii Naționale*, „Literature, Discourse and Multicultural Dialogue”, III, 2015, 961-973.
- Robertson, Edwin, *Taking the Word to the World. 50 Years of the United Bible Societies*, Nashville/Atlanta/London/Vancouver, Thomas Nelson, 1996.
- Moulton Roe, James, *A History of The British and Foreign Bible Society 1905-1954*, London, BFBS, 1965.
- Sporiș, Valerica, I. *Helade Rădulescu – Biblia Sacra. Abordare stilistică*, „Text și discurs religios”, 7, 2015, 327-336.
- Steer, Roger, *Good News for the World*, Oxford – Grand Rapids, Monarch Books, 2004.
- Tappe, E. D., *Rumania and the Bible Society until the Crimean War*, „The Slavonic and East European Review”, 46/106, 1968, 106, 91-104.
- Tytler, Alex Fraser, *Essay on the Principles of Translation*, Edinburgh, Nelli & Co, 1813.